

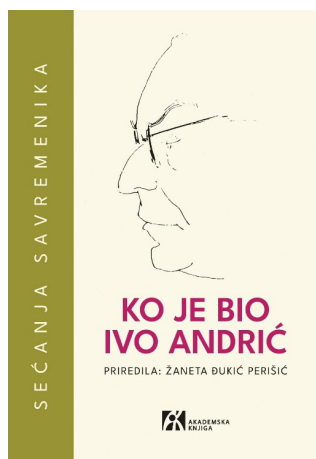
Natalija Ludoški

APSOLUTNI UMETNIK

(*Ko je bio Ivo Andrić: Sećanja savremenika*, priredila
Žaneta Đukić Perišić, Akademska knjiga, Novi Sad, 2023)

Za mene je najbolje kad ja pišem, a ne govorim i kad se o meni ne piše i ne govori.

(Znakovi pored puta)

Sreten Marić, Andrićev savremenik i sabesednik, na primeru *Razgovora sa Gojom*, ilustruje ključno svojstvo celokupnog stvaralaštva ovog pisca: „Tu Ivo što vernije može tumači Goju, nalazi i predaje nam Goju. Ali, tu je, da li ste opazili, neprimetna, diskretna, kao i svaki njegov iskaz, i cela vizija svega samog Andrića, njegovo shvatanje ljudske sudbe, njeni simboli, njegova zamisao uloge i mogućnosti umetnika, čak i apologija vlastitog dela. I to ne između redaka, kako se to danas hoće – između redaka su bele praznine hartije – već utkano u sam tekst o Goji.”

Već sama „...priroda književnog posla je takva”, beleži Andrić, „da je piscu gotovo nemoguće slikati drugoga a da pri tom ne da i sam svoj portret, ili bar neku crtu od njega. Dajući druge, mi se odajemo.” Isto uverenje, jednom ranijom prilikom, u razgovoru za *Ideje* 1934, na pitanje intervjua

na čemu trenutno radi i šta sprema, personalizuje: „Od kako znam za sebe čini mi se da radim i spremam jedan te isti rad. Delovi toga rada objavljuju se i dobijaju ime pripovetke, pesme, eseja itd.”

Predajući se umetnosti, unoseći sebe u dela i Andrić se svrstava među one koji eksplicitan govor o sebi u formi intervjua i znatiželju biografa smatraju suvišnim i neprimerenim. Istovremeno, znamo da je kao čitalac, zapisaće to u *Znakovima pored puta*, voleo hronike, biografije, dnevnike, lične zapise i uspomene. Dušan Matić veli: „[N]iko od pisaca koje ja znam nije toliko prelistavao i čitao istorije, monografije, pisma, pisma, pisma...” A opet, iz kazivanja Meše Selimovića, saznajemo da se čudio interesovanju za piščev život, kao i podatak da je sprečio štampanje biografske knjige o sebi *jednog sposobnog i kulturnog novinara*.

(Da li je reč o Radovanu Popoviću koji je *uspomene savremenika* publikovao u knjizi *Kazivanja o Andriću* kada pisac više na to nije mogao uticati – 1976. godine (Sloboda, Beograd), ne možemo znati. Jer bezmalo tri četvrtine tekstova u *Kazivanjima* datirano je posle Andrićeve smrti marta 1975. Docnije Popović više od polovine kazivanja unosi i u knjigu *Šetnja sa Andrićem* (Vukotić medija, 2021). A Ljubo Jandrić od 19. maja do 30. juna 1975. godine u *Večernjim novostima* počinje da objavljuje feljton *Razgovori sa Ivom Andrićem* u četrdeset tri nastavka, da bi 1977. u izdanju Srpske književne zadruge štampao

knjigu *Sa Ivom Andrićem: 1968–1975*). Dakle svedočenja o Andriću su brojna, od njih nastaju višetomna izdanja...)

U znaku paradoksa koji obeležava odnos prema memoaristici našeg klasika jeste i knjiga sećanja savremenika na njega upitno naslovljena *Ko je bio Ivo Andrić* koju je priredila Žaneta Đukić Perišić, doskoro upravnica Zadužbine Ive Andrića, autorka monografije *Pisac i priča: stvaralačka biografija Ive Andrića* (Akademska knjiga, Novi Sad, 2012), vrsni poznavalac života i dela ovog pisca. Kao i Popovićevu knjigu i sadržaj novog izbora tvori preko četrdeset svedočanstava savremenika. No samo je deset tekstova zajedničkih u izborima Radovana Popovića i Žanete Đukić Perišić (Maje Nižetić Čulić, Milana Đokovića, Vojislava Stanića, Zuke Džumhura, Dragoslava Adamovića, Stojana Aralice, Desanke Maksimović, Meše Selimovića, Dušana Matića, Boška Petrovića). Obe knjige sadrže beleške o autorima; Žaneta Đukić Perišić donosi i bibliografiju tekstova, dok Popović svoj izbor oprema Andrićevim životopisom (hronologijom), pogovorom Nikole Miloševića „Ivo Andrić i njegova 'bodlja u srcu'” i imenskim registrom.

Sećanja na Andrića često su kontradiktorna, ne samo kada su u pitanju subjektivne procene njegove naravi, sposobnosti, ukusa i običaja (po svedočanstvima jednih – taji svoju lektiru, po drugima – rado kazuje šta čita; po nekima je nemuštv govornik, po drugima – zanimljiv pripovedač; za jedne „hladan i sebesan”, po oceni drugih „spreman na svaku uslugu ljudima”, „savršen šarmer” i slično), već i činjenice (poput one o, po Poljakinji Potockoj – uspele, a po Veri Stojić – uzaludne Andrićeve intervencije kod nemačkih nacističkih vlasti 1939. za oslobađanje poljskih intelektualaca, ili njegovom prisustvu prilikom potpisivanja pristupanja Kraljevine Jugoslavije Trojnom paktu u Beču 25. marta 1941. godine).

Kao dobri portretisti ostvaruju se oni koji skrupulozni i zatajni, poput samog Andrića, osetljive podatke ne otkrivaju već prepuštaju čitaocu da za njima traga i domišlja; o tome, recimo, koja mu se od dve knjige izašle u isto vreme o njegovom delu (a čiji se autori i naslovi ne navode) dopada, a koja ne, ili ko je „jedan od najboljih pisaca među našim Mađarima” koji je najpre uočio vezu između Leopardija i njega (Andrića).

Najuverljivija su ona sećanja na našeg nobelovca u kojima je u prvom planu Andrić, a ne kazivačevo „ja”. Andrić koji se predstavlja u raznim okolnostima i situacijama, pušten da govori „njim samim”, kroz gestove, navike, ukus... Takvi su zapisi Zuka Džumhura, Stojana Aralice, Sretena Marića, Meše Selimovića, Dragoslava Adamovića, Julijane Vučo (unuke Andrićevih prijatelja i kumova Aleksandra i Julijane Lule Vučo), Milice Zajcev (sestričine Andrićeve supruge Milice Babić), Milosave Puzić (Andrićeve kućne pomoćnice)...

Dok zapisi onih koji analiziraju, kvalifikuju, vrednuju, spekulišu, deluju manje autentično i više kazuju o prirodi potpisnika i njegovom stavu prema Andriću nego o samom Andriću. Katkad u tim sećanjima prepoznamo i klicu malicioznosti, što će reći: „Čovek i inače o drugima najčešće razmišlja polazeći od slika koje nalazi u svojoj sopstvenoj duši. Dobrome je sve dobro, čistome je svako čist”, kako u jednoj svojoj knjizi nalazi Dragan Stojanović. (Nameće nam se na ovom mestu i naslov nedavno publikovane knjige studija o Andriću Gorane Raičević – *Dobra lepota*.)

Ne pokušavajući da odgovorimo na pitanje zašto volimo ovakve knjige, zašto pamtimo karikaturalne momente i bizarnosti poput onih o Andrićevoj nesposobnosti da kao

samac brine o domazluku (pedesetih godina odbija ponuđeni mu stan, a sedamdesetih, kao udovac, vilu na Dedinju), o nesnađenosti u svakodnevnim realijama, gastronomskim preferencijama (majka Zuke Džumhura šalje mu bosanske specijalitete – sogandolmu, kadunbutiće, urmašice...), o averziji prema odrednici „nobelovac”, o kolekcionarskoj strasti prema reprodukcijama s motivom Blagovesti, spoznajemo, po ko zna koji put, kolika je vrednost ovakvih izdanja.

Dragoceno je, na primer, znati da je u mladim godinama na Andrića „neodoljiv utisak i uticaj” izvršio Dimitrije Mitrinović; šta čita i koje pisce voli (uglavnom klasike: Getea, Stendala, Balzaka, Šekspira, poljske, skandinavske, španske pisce...; da Vuka i Njegoša smatra, u nas, neprikosnovenim); do kojih savremenih stvaralaca iz našeg kulturnog miljea drži, te ih preporučuje novinaru Milošu Jevtiću za emisiju „Gost Drugog programa” Radio Beograda pokrenutu 1974. godine, koju i sam rado sluša. Kao sagovornike izdvojio je Pavla Savića, Miru Stupicu, Ristu Stijovića, Rašu Plaovića, Huga Klajna i Milana Konjovića; a sugerisao je Jevtiću da intervjuiše Nevenku Urbanovu, Miodraga Kolarića, Miroslava Krležu, Mladena Leskovca, Blažu Koneskog, Bogdana Bogdanovića, Milana Kašanina i Milana Đokovića, pa Desanku Maksimović, Branka Ćopića, Matu Miloševića; i još: Aleksandra Deroka, Vasu Čubrilovića, Skendera Kulenovića. Začudo, i sam je, uz uslove, pristao da govori, nažalost – smrt ga je sprečila.

Među mogućim sagovornicima nije se našao onaj o kom je Andrić tvrdio: „Jedini među nama je bogomdani pisac Miloš Crnjanski.”